

3. De Lint Ch. *Dreams Underfoot* / Ch. De Lint. – NY: Orb Books, 2003 – 416 p.
4. De Lint Ch. *Forests of the Heart* / Ch. De Lint. – NY : Tor Books, 2001. – 400 p.
5. De Lint Ch. *The Onion Girl* / Ch. De Lint. – NY: Tor Books, 2001. – 512 p.
6. De Lint Ch. *Widdershins* / Ch. De Lint. – NY: Tor Books, 2007. – 560 p.
7. Nic Craith M. *Narratives of Place, Belonging and Language. An Intercultural Perspective* / M. Nic Craith. – NY: Palgrave Macmillan, 2012. – 197 p.
8. Hutcheon L. “Circling the Downspout of Empire”: Post-Colonialism and Postmodernism” / L. Hutcheon // *ARIEL: A Review of International English Literature*. – 1989. – 20.4. – P. 149 – 175.
9. Laurence S. *Welwyn Wilton Katz and Charles de Lint: New Fantasy as a Canadian Post-Colonial Genre*. [Електронний ресурс] / S. Lawrence. – Режим доступу до видання: https://www.academia.edu/1099869/Welwyn_Wilton_Katz_and_Charles_de_Lint_New_Fantasy_as_a_Canadian_Post-colonial_Genre.
10. Mendlesohn F. *Rhetorics of Fantasy* / F. Mendlesohn. – Middletown: Wesleyan University Press, 2008. – 306 p.
11. *The Canadian Fantastic in Focus: New Perspectives* / Allan Weiss [ed.]. – Jefferson: McFarland, 2014. – 256 p.
12. Wierzbicka, Anna. *English: Meaning and Culture* / Anna Wierzbicka. – Oxford: Oxford University Press, 2006 – 352 p.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В РОМАНІ УВЕ ТІММА “НА ПРИКЛАДІ МОГО БРАТА”

Марія ТРЕТЕВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Політичні, суспільні та історичні процеси в сучасному світі та роль історичної пам'яті у цих процесах (маніпулювання, спекуляція, травмування та травмовані покоління) зумовлюють важливість вивчення проблеми історичної пам'яті.

У статті розглянуто теоретичний підхід визначення поняття історичної пам'яті; проаналізовано особливості структури індивідуальної та колективної пам'яті; досліджено концептуалізацію історичної пам'яті в романі Уве Тімма “На прикладі мого брата”.

Ключові слова: історична пам'ять, колективна пам'ять, індивідуальна пам'ять, історична свідомість.

Политические, общественные и исторические процессы в современном мире и роль исторической памяти в этих процессах (манипулирование, спекуляция, травмирование и травмированные поколения) обуславливают важность изучения проблемы исторической памяти.

В статье рассмотрен теоретический подход определения понятия исторической памяти; проанализированы особенности структуры индивидуальной и коллективной памяти; исследовано концептуализацию исторической памяти в романе Уве Тимма "На примере моего брата".

Ключевые слова: историческая память, коллективная память, индивидуальная память, историческое сознание.

Political, social and historical processes in the modern world and the role of historical memory in these processes (manipulation, speculation, injury, and traumatized generations) determine the importance of studying the problem of historical memory. The paper examines theoretical approach to the definition of historical memory; analyzes the structure of individual and collective memory; investigates the conceptualization of historical memory in Uwe Timm's novel "In My Brother's Shadow".

Key words: historical memory, collective memory, personal memory, historical consciousness.

На початку ХХІ століття людство все більше усвідомлює зростання значущості пам'яті як явища. На це вказує те, що до неї звертаються не лише історики, а й соціологи, культурологи, політики, письменники і, звичайно, літературознавці. В соціально-гуманітарних науках простежується значний інтерес до поняття і функцій пам'яті, який привів багатьох дослідників до висновку, що на сучасному етапі історії відбувається формування нової парадигми досліджень, що пов'язана з поняттями *пам'ять, спогад, забуття* [1, с. 19].

Особливо важливою і болючою проблема історичної пам'яті стала для німецького народу, якому досі притаманне відчуття провини за злочини минулого століття. Перша та Друга світові війни дотепер чинять вагомий вплив на свідомість та культурну пам'ять, перед усім на ідентичність німців. Характерно, що відчуття відповідальності та провини притаманне здебільшого старшому поколінню німців, тобто тим, хто особисто пережив війну та повоєнні роки.

Про фундаментальні зміни, які відбулись у свідомості людей після Другої світової війни, німецький історик Райнгарт Козеллек сказав: "Таким чином змінюється і пов'язана з війною свідомість. Враження від війни перетворюються на спогади про війну. Однак вони не є константною

величиною, оскільки теж зазнають на собі впливу наслідків, зумовлених війною, котрі можуть надати їм нової форми, витіснити, скерувати їх в певне русло, одне слово, змінювати. Багато чого забувається, відходить на задній план, дещо міцно осідає в пам'яті, дещо героїзується. Війна пожинає свої плоди, які фільтрують ментальні здобутки пам'яті” [3, с. 300]. Це підтверджують і численні соціологічні дослідження, які доводять, що ставлення німців до їхнього минулого та ідентифікації змінюється. Благодійний фонд “Основа ідентичності” (Identity Foundation Gemeinnützige Stiftung für Philosophie), який у 1998 р. Був заснований Паулом Й.Когтесом, спільно із науковцями Університету Хохенхайм (Universität Hohenheim) провели масштабне соціологічне дослідження, за результатами якого близько 60% респондентів зазначили, що пишуться своєю батьківщиною, більше 80% заявили, що вже не соромляться бути німцями, а більше 74% признають, що, попри минуле своєї країни, пишуться Німеччиною. [10]

Попри те, що тема історичного досвіду німецького народу залишається негласно табуованою, інтерес та спроби переосмислити його не вщухають. Французький теоретик пам'яті П. Нора зазначає: “Ми живемо у добу торжества пам'яті. За останні двадцять або двадцять п'ять років всі країни, всі соціальні, етнічні та родинні групи пережили глибинні зміни традиційного ставлення до минулого... Світ затопила хвиля спогадів, міцно з'єднавши вірність минулому – дійсному або уявленому – з почуттям приналежності, з колективною та індивідуальною самосвідомістю, з пам'яттю та ідентичністю” [4, с. 202]. Пояснити, інтерпретувати та переосмислити історичне минуле свого народу намагається друге і третє покоління німецьких письменників. Це ті покоління, які вже не є очевидцем воєн ХХ століття, але які прагнуть не втратити зв'язок з попередніми поколіннями.

Через призму сучасності, досліджуючи минуле з допомогою оповідей, листів, документів, вони намагаються створити власну парадигму сприйняття подій минулщини. Особливий “меморіальний бум” у німецькій літературі спостерігається у 90-х роках ХХ століття – 2000-х роках. До теми історичного минулого звертаються: Ганс-Йозеф Ортайль (“Abschied von den Kriegsteilnehmern”, 1992), Бернгард Шлінк (“Der Vorleser”, 1995), Мартін Вальзер (“Ein springender Brunnen”, 1998), Рейнхард Іргль (“Abschied von den Feinden”, 1995; “Hundsnächte”, 2001), Марсель Байер (“Flughunde”, 1995; “Spione”, 2000), Уве Тім (“Rot”, 2001;

"Am Beispiel meines Bruders", 2003), Гюнтер Грасс ("Im Krebsgang", 2001). Перш, ніж звернутися до втілення концепту історичної пам'яті в окремому художньому творі, слід звернутись до теоретичних засад вивчення цього поняття.

У своїх працях науковці багато уваги присвячують дослідженню теоретичних аспектів історичної пам'яті. Цій проблематиці присвячені праці таких науковців, як Моріс Альббакс, П'єр Нора, Ян Ассманн, Аляйда Ассманн, Поль Рікер, Юрій Лотман, Юлія Зерній, Лариса Нагорна та інші. Сучасна наука розглядає проблему історичної пам'яті як проблему дискусійну, яка потребує повторного осмислення з огляду на нові реалії нашої дійсності.

Що ж слід розуміти під поняттям "історична пам'ять"? Однозначного підходу до тлумачення цього терміну немає, але в цілому історичну пам'ять можна визначити "як здатність суспільних суб'єктів зберігати і передавати з покоління в покоління знання про історичні події, про історичних діячів минулих епох, про національних героїв і віровідступників, про традиції і колективний досвід освоєння соціального і природного світу; про етапи, які пройшов той чи інший етнос, нація, народ у своєму розвитку" [5, с. 15]. Таким чином історична пам'ять є основою культурної спадщини поколінь та національної ідентичності.

Зокрема, Ольга Столярчук зазначає, концепт "*історична пам'ять*", який з'явився в кінці ХХ століття поряд з такими поняттями, як "*історичне знання*" і "*історична свідомість*", можна інтерпретувати по-різному: "як спосіб збереження і трансляції минулого в епоху втрати традиції, як індивідуальна пам'ять про минуле, як колективна пам'ять про минуле, як соціальна пам'ять про минуле і, нарешті, просто як синонім історичної свідомості" [7].

Важливо розуміти співвідношення історичної пам'яті з історією. Засновником теорії історичної пам'яті вважається французький соціолог Моріс Альббакс. Сутність гіпотези Альбакса в тому, що історія та історична пам'ять у багатьох відношеннях протилежні: "Історія зазвичай починається в той момент, коли закінчується традиція, коли загасає або розпадається соціальна пам'ять. Поки спогад продовжує існувати, немає необхідності фіксувати його письмово, та й взагалі якось фіксувати. Тому потреба написати історію того чи іншого періоду, суспільства і навіть людини виникає тільки тоді, коли вони вже пішли так далеко в минуле, коли у нас мало шансів знайти навколо себе багато

свідків, які б зберігали про них який-небудь спогад” [9]. Дослідник вказує на те, що історична пам'ять є за своєю суттю далеким минулим, воно вже не існує як колективна пам'ять, бо з ним втрачено живий контакт. Крім того, колективна пам'ять складається з “численних голосів різних груп, тоді як історичний наратив монолітний” [9].

Колективна історична пам'ять відрізняється від історії, як зазначає Альбвак, двома істотними рисами. Головною її характеристикою є відсутність чітких поділів на періоди, які існують в історичній науці. Пам'ять – це безперервний хід думок, і вона зберігається тільки у свідомості тієї групи, яка її підтримує. Забування подій та постатей відбувається не через антипатію, відразу чи байдужість, а через те, що з плином часу втрачається зв'язок зі свідками, які зберігали пам'ять про них. Тобто історична пам'ять є скінченною і кінець її наступає з природним відходом груп, які були її безпосередніми носіями. Ще однією характерною рисою історичної пам'яті є її неуніверсальність, тобто відсутність єдиної правильної чи загальноприйнятої моделі викладу історичних подій. В той час, як історія як наука тяжіє до універсального трактування фактів, одночасно можуть існувати кілька варіантів колективної пам'яті. Така неоднорідність історичної пам'яті зумовлюється одночасним існуванням багатьох груп, а людина, слід зазначити, перебуває у безпосередньому контакті не з однією, а багатьма з них. “У кожній з цих груп, – пише Альбвак, – своя історія. У ній можна розрізнити фігури і події. Але вражає нас те, що в пам'яті, тим не менше, на перший план виступають схожості. Розглядаючи своє минуле, група відчуває, що вона залишилася тією ж, і усвідомлює свою самототожність в часовому вимірі [...]. Але група, яка живе насамперед для самої себе, прагне увіковічнити ті почуття і образи, які становлять матерію її думки” [9]. Отже, саме Альбвак висловив дійсно глибоку ідею про історичну пам'ять як найважливіший фактор самоідентифікації соціальної чи будь-якої іншої групи.

Індивідуальна пам'ять кожної людини була б неповною і не давала б нам цілісного уявлення про світ і наше місце у ньому, якби обмежувалась лише внутрішньою, тобто особистою (або автобіографічною) пам'яттю. Саме зовнішня чи історична пам'ять не просто надає людині відомості про історичні факти минулого, але й “уможливорює самоідентифікацію індивіда, певної групи або й суспільства загалом, бо не тільки оживляє образи історичного минулого, але є таким типом пам'яті, який має особливе значення для конституювання та інтеграції соціальних груп в сьогоденні” [6, с. 23–24].

Дослідники (зокрема Альбвакс) вважають, що історична пам'ять мало формалізована та існує у формі передачі спогадів сучасниками своїм нащадкам. Це свого роду “живий спогад”, який існує протягом життя трьох поколінь і передається “у спадок” від дідів дітям, а вже від дітей – їхнім внукам. Це спричиняє не лише недовговічність історичної пам'яті (приблизно 100 років), яка формується з допомогою почутого, прочитаного, отриманого ззовні знання, але і її міфологізацію. З природним відходом людей – свідків історичних подій, історична пам'ять змінюється, набуває нових відтінків, стає менш достовірною і більш “насиченою” реаліями сьогодення.

Попри те, що історична пам'ять є можливістю скласти уявлення про події, про які не існує власних спогадів, отримуючи інформацію від очевидців, вона, у зв'язку із суб'єктивними чинниками, має здатність трансформуватись. Під дією психологічної та соціальної атмосфери, яка виникає після особливо гострих національних чи політичних подій, яких не було ніколи раніше, у пам'яті закладається певна інформація, спогад. Цей спогад людина намагається передати своїм дітям, для яких батьки є єдиним контактом з попередньою епохою. Батьки накладають відбиток на середовище виховання й зростання дітей, а ті, в свою чергу, намагаються передати знання попереднього покоління з власної позиції та власних переконань, своїм дітям. Діти, які є вже третім поколінням і відбиток на яких накладає їхня сучасність, оцінюють історію з власної перспективи, тож сприйняття історичних подій змінюється.

Процес “пригадування” характеризується не лише опрацюванням історичного матеріалу, поверненням до колективної пам'яті, яку впродовж років політичні діячі намагались витіснити і “забути”, але й бажанням збагнути, що саме спричинило злочини та страждання, хто у них справді винен, хто є жертвою історичних обставин, а чий вчинки можна назвати героїчними і які критерії дозволяють це стверджувати. Від мислення, від ідеологічних, ціннісних поглядів автора та підпорядкованості культурним особливостям часу, які стають передумовою уявлень письменника, залежить і його оцінка минулого, його історична пам'ять. Література стає своєрідним способом загоєння ран минулого, засобом переборення минулого. У формі автобіографічних спогадів дитинства й юності учасників подій (Уве Тімм (“Rot”, 2001; “Am Beispiel meines Bruders”, 2003) та завдяки підвищеній фікціоналізації оповіді (М. Байер “Flughunde”, 1995, “Spione”, 2000) письменники намагаються стати

осторонь трагічних воєнних подій та оцінити їх з погляду свідка. До “перегляду позицій покоління 1968 року та спроб застерегти сучасника від некритичного прийняття ролі жертви, яка насправді може просто маскувати провину” [2], спонукає роман Бернгарда Шлінка “Der Vorleser” (1995). Темі зображення “реалій та закономірностей досвіду життя “під наглядом” тоталітарної системи, портретизації життя НДР напередодні падіння Берлінського муру, екологічні проблеми країни, що більше не існує” [2] присвячені твори Еріха Льюста (“Nikolaikirche”, 1995), Брігітта Бурмайстер (“Abendspaziergang”, 1995), Томас Бруссіг (“Helden wie wir”, 1995), Уве Тімм (“Johannisnacht”, 1996). Активно піднімаються питання “суперечливої соціальної ідентичності, в тому числі й ідентичності письменника” [2] у романах Юрека Бекера (“Amanda herzlos”, 1992), Вольфганга Гільбіга (“Ich”, 1993), Рейнхарда Їргля (“Abschied von den Feinden”, 1995), Каті Ланге-Мюллер (“Verfrühte Tierliebe”, 1997), Гюнтера Грасса (“Ein weites Feld”, 1997).

Документальним та автобіографічним твором, присвяченим спогадам про своє дитинство, яке припало на час Другої світової війни, є роман Уве Тімма “На прикладі брата”, написаний у 2003 році. У ньому автор розповідає про свою сім’ю, яка опинилась в самісінькому центрі бойових дій і яку не оминули великі особисті катастрофи – дім родини був знищений під час бомбардування, а 18-річний брат Уве, який записався добровольцем в елітні бойові формування “Ваффен-СС”, помер після того, як йому ампутували обидві ноги, і був похований на військовому кладовищі в Україні. Все, що залишилось від брата, це його листи та щоденник, які невдовзі після його смерті були вислані його родині.

Примітно, що за написання книги-спогаду про свого брата, автор взявся лише після того, як померли його батьки та сестра. Лише тоді він відчув свободу, написати про нього, про рідню і про себе: “Писати про брата – значить, писати і про нього, про батька. Схожість з ним, мою схожість, легко розпізнати через подібність, знову ж мою, з братом. Наблизитися до обох, написавши про них, – для мене це спроба по-новому, по-справжньому згадати те, що утримувалося в пам’яті бездумно, просто так.” [8]. Реконструюючи крок за кроком ту дійсність, яка була його дитинством і яку йому вдавалось пригадати, доповнюючи її історичними фактами та документальними свідченнями, Уве Тімм намагається дати собі відповідь та питання, як могло статись, що його брат, такий сором’язливий і чемний хлопчик добровільно подався у “Ваффен-СС”?

Як міг таке допустити його батько? А його матір? Як з дозволу цілого народу могли здійснюватись безчинства, до яких була причетна така велика кількість німців? "...Мати жодного разу ні в чому не дорікнула батькові. Завжди вважалось, що брат дійсно записався добровільно, батько його не вмовляв. А й не треба було вмовляти. Це було просто безсловесне виконання того, що, зі згоди батька, бажало від юнака суспільство. Це ось мені потім можна, потрібно було знайти свої власні слова, заперечення, питання і ще раз питання. Витягнути з себе слова, якими можна висловити скорботу, сум, страх – якими про все це можна розповісти" [8] – таку відповідь дає собі письменник на болючі питання, які стосуються не тільки його сім'ї, але й цілого покоління, на яке важким тягарем лягла провина батьків.

Автор не боїться гострих питань і не намагається дати спрощені або викривлені й недостовірні відповіді. Історія його сім'ї – це історія цілої нації. Що міг зробити, але не зробив його брат, що могла зробити його сім'я та що міг зробити весь народ для того, щоб вберегти націю від трагедії? На прикладі роману Уве Тімма можна простежити внутрішній конфлікт "другого покоління" після війни, яке розривається між бажанням з'ясувати витоки злочинів, скоєних поколінням батьків, і прагненням засудити ці злочини. Тімм не намагається знайти пом'якшуючі обставин для свого брата, не оправдовує його вчинки, про які той пише у своєму щоденнику: "Відмінна мішень, пожива для мого автомата: це російський солдат, можливо, його ровесник. Молодий хлопець, який щойно запалив цигарку – перша затяжка, потім видих, блаженний смак диму, який тоненькою цівкою тягнеться вгору від сигарети, передчуття наступної затяжки. Про що він думав, цей хлопець? Про те, що скоро йому змінюватиметься? Про чай, краєць хліба, про свою дівчину, про матір з батьком? Хмарка диму, по-зрадницьки розповзається в просякнутому вологою повітрі, шматки талого снігу, тала вода в окопах, перший нижній пушок зелені на луках. Про що він думав, цей росіянин, цей Іван, в ту секунду? Пожива для мого автомата." [8]. Тімм настільки добре обізнаний про стан історичної науки, що це дозволяє йому використовувати свої знання для того, щоб не відокремлювати власну інтерпретацію записів братового щоденника і розповіді своїх батьків від історичного контексту. Він згадує і показує, як війна продовжувала жити у його сім'ї і після її закінчення: "Ще довгі роки після війни, супроводжуючи все моє дитинство, знову і знову переказувалися події <...>, завдяки чому

мало-помалу згладжувався, сходяв нанівець первинний жах, а пережите ставало збагненним і навіть потішним” [8]. Тім часто згадує й про те, що сімейні балачки часто зводились і до розмов про причини поразки німців у Другій світовій війні і припущень, як можна було цього уникнути.

Таким чином, Уве Тім, розглядаючи минуле об’єктивно, намагається виявити розбіжності між тим, що відбулось насправді і колективною пам’яттю, адже, як зазначає автор, подолання минулого може відбутися тільки завдяки “здатності розповісти остаточну історію про те, від чого відмовимося саме завдяки здатності розповідати цю історію...” [8]. Він намагається об’єктивувати репрезентацію історичної пам’яті, дистанціюючись в часовому та особистісному плані. Структуруючи фрагментарну індивідуальну пам’ять, Уве Тім трансформує колективну пам’ять в історичну, намагаючись встановити історичну справедливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев А. Современные memory studies и трансформация классического наследия / А. Г. Васильев // Диалоги со временем: память о прошлом в контексте истории / под редакцией Л. П. Репиной – М.: Кругъ, 2008. – С. 19–20.
2. Ваховська Н. Німецька література після Повороту: основні координати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostory.net.ua/ru/articles/198-2009-04-16-18-19-10>
3. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Райнгард Козелек; [пер. з нім. В. Швед]. – К.: Дух і Літера, 2006. – С. 300.
4. Нора П. Всемирное торжество памяти / П. Нора // Неприкосновенный запас. – № 2-3. – 2005. – С. 202 – 203.
5. Путятин Т. Формирование исторического сознания школьной молодежи в условиях российского общества: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. социол. наук: спец. 22.00.06 “Социология культуры, духовной жизни” / Т. П. Путятин. – М., 2007. – С. 15.
6. Репина Л. Память и историописание / Л.Репина // История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени / под редакцией Л. П. Репиной. – М.: Кругъ, 2006. – С. 23-24.
7. Столярчук О. Историческая память [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurnal.org/articles/2013/filos21.html>
8. Тимм У. На примере брата [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://loveread.ws/read_book.php?id=38908&p=33

9. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / Морис Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – № 2–3 (40–41). – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>
10. Die nationale Identität der Deutschen: Pressemitteilung: Die Deutschen lieben ihr Land [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatrecht.uni-hohenheim.de/project/die-nationale-identitaet-der-deutschen>

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ – ПОЕТ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПОМЕЖІВ'Я ЕПОХИ БАРОКО

Ольга ТУРЧИН

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

У статті викладено результати прочитання збірки епіграм Д. Братковського “Світ, по частинах розглянутий” у дискурсі імагологічних аспектів “Свій”, “Чужий”. Висвітлено своєрідність реалізації понять “Свій”, “Чужий” у образній системі барокових творів.

Ключові слова: імагологія, концепт, образ, Свій, Чужий, помежів'я культур.

В статье изложены результаты прочтения сборника эпиграмм Д. Братковского “Мир, по частях рассмотрен” в дискурсе имагологических аспектов “Свой”, “Чужой”. Освещено особенности реализации понятий “Свой”, “Чужой” в образной системе барочных произведений.

Ключевые слова: имагология, концепт, образ, свой, чужой, пограничья культур.

The article presents the results of reading a collection of epigrams by D. Bratkovsky “The world regarded in parts” in the context of imagology aspects “One’s Own”, and “Foreign”. The paper highlights specific features in implementing the concepts “One’s Own” and “Foreign” in the Baroque literature.

Key words: imagology, concept, character, One’s Own, Foreign, cultural border.

Книга барокових польськомовних текстів Данила Братковського “Świat po części przezyrzany” (“Світ, по частинах розглянутий”), (Краків, 1697; Луцьк, 2004) – яскравий приклад феномену культурного помежів'я. Спадщини видатного поета епохи Бароко, який власним життям, лицарською боротьбою та мученою смертю у Луцьку 1702 року довів вірність ідеї визволення України з-під польської залежності та